

De kunst van geldscheppen

Een poging om onze kennis van geld en schuld te actualiseren en het debat over de economische crisis in het bijzonder en economie in het algemeen te verdiepen.

Martijn Jeroen van der Linden
september 2013

"Das Vergessen der Absichten ist die häufigste Dummheit, die gemacht wird"

Friedrich Nietzsche (1844 – 1900)

"Of all the many ways of organising banking, the worst is the one we have today."

Mervyn King (1948 -)

"The difficulty lies, not in the new ideas, but in escaping from the old ones, which ramify, for those brought up as most of us have been, into every corner of our minds."

John Maynard Keynes (1883 – 1946)

"Economists have a mythical view of how money is created."

Steve Keen (1953 -)

"The essence of the contemporary monetary system is creation of money, out of nothing, by private banks' often foolish lending."

Martin Wolf (1946 -)

"Permit me to issue and control the money of a nation, and I care not who makes its laws."

Mayer Anselm Rothschild (1744 – 1812)

"The study of money, above all other fields in economics, is one in which complexity is used to disguise truth or to evade truth, not to reveal it."

John Kenneth Galbraith (1908 – 2006)

"Je me révolte donc nous sommes."

Albert Camus (1913 - 1960)

"In der Beschränkung zeigt sich erst der Meister."

Johann Wolfgang von Goethe (1749 – 1832)

"The future is always present, as a promise, a lure and a temptation."

Karl Popper (1902 – 1994)

"Information wants to be free."

Stewart Brand (1934 -)

I

Wij kunnen de economische crisis oplossen door het huidige geldsysteem te hervormen. Twee veranderingen zijn op korte termijn mogelijk, wenselijk en noodzakelijk. Ten eerste het nationaliseren van de geldschepping. Nu bepalen overheden welk geld wordt geaccepteerd in een natie en creëren private banken het overgrote deel van dit geld. Dit is paradoxaal. Door geldschepping onder publiek bestuur te brengen kan bankschulden- en rentevrij geld in omloop worden gebracht en is de allocatie van nieuw geld democratischer te sturen. Met dit bankschulden- en rentevrije geld kan de huidige schulden crisis worden beëindigd en splitsen we de behoefte aan geld en de behoefte aan krediet. We gaan voorbij 'Geld = Bankschuld'. Democratische invloed op de allocatie van nieuw geld zal bovendien de transitie naar een samenleving gebaseerd op duurzame ontwikkeling en een circulaire economie versnellen. Ten tweede dienen wij, mensen, de vrijheid te krijgen alternatieve (cyclische) waardesystemen te ontwikkelen om de stabiliteit en veerkracht van het financieel-economisch systeem te vergroten. Deze systemen kunnen onbenutte middelen aan onbevredigde behoeften koppelen en anders denken over geld en waarde faciliteren. Niet alle waarden kunnen namelijk in één munt worden uitgedrukt. Wij kunnen met deze alternatieve (cyclische) waardesystemen budgettekorten op lokaal, regionaal en nationaal niveau opvangen. Bovendien zijn wij zo in staat mens- en natuurwaarden naast of zelfs boven financiële waarden te plaatsen.

II

Dit essay heb ik geschreven, omdat ik denk dat meer economische vrijheid voor meer mensen mogelijk is. Daarvoor is het in de eerste plaats nodig dat wij onze kennis van geld en schuld actualiseren. Er is nog een hoop werk te verrichten; de schepping en vernietiging van geld werkt namelijk anders dan velen denken. Ook ik kende de kern van economie, het geldsysteem, lange tijd niet. Tijdens mijn studie bedrijfseconomie aan de Universiteit van Tilburg en mijn vijf werkjaren in de financiële wereld is mij verteld wat geld doet en niet waar geld vandaan komt. Dit laatste heb ik de afgelopen jaren geleerd. Conclusie: het werkt beduidend anders dan ik dacht. Dit essay vat samen wat ik heb geleerd over de werking, het verleden en de toekomst van ons geldsysteem. Zowel de technische als de filosofische kant van geld worden in dit essay belicht. Tevens ga ik kort in op eigendom, omdat geld en eigendom sterk met elkaar verbonden en voor elkaar inwisselbaar zijn.

III

Vijf jaar lang ertert de economische crisis nu al voort. Ellenlang is er gedebatteerd zonder de kern van het probleem, **geldcreatie door private banken**, te benoemen. In het Nederlandse regeerakkoordⁱ van 29 oktober 2012 komen de woorden geldcreatie en geldschepping bijvoorbeeld helemaal niet voor. Er wordt slechts beloofd dat nieuwe alternatieve financieringsvormen zoals

kredietunies, *crowdfunding* en MKB-obligaties zullen worden ondersteund via promotie, het wegnemen van belemmeringen in de regelgeving en door de inzet van kennis en bestaande instrumenten. De achterliggende problemen laten politici links liggen. Niet alleen in Nederland, maar wereldwijd. Ons schuldenprobleem wordt zo nooit opgelost.

IV

Een paar voorbeelden om onze onkunde te illustreren. Ik spreek zo nu en dan mensen die beweren dat centrale banken de geldhoeveelheid controleren. Dit is een theoretische waarheid. In de praktijk vindt ongecontroleerde geldgroei door private banken voortdurend plaats. Dit is een van de belangrijkste kenmerken van de wereldeconomie van de afgelopen veertig jaar. Ook zijn er nog steeds economen die denken dat banken eerst geld van spaarders binnenhalen en dit geld vervolgens uitlenen aan leners. Zo verkondigde de Nederlandse top econoom Heertjeⁱⁱ – wiens betogen over economie ik doorgaans zeer waardeer – tijdens een lezing dat indien mensen meer sparen, er meer uitgeleend kan worden. Een onwaarheid. Zo werkt het huidige op bankschuld gebaseerde geldsysteem niet. De Britse premier Cameron maakte het nog bonter. Hij stelde dat wij een economie nodig hebben die niet gebaseerd is op schulden en consumptie, maar op spaargeld en investeringen.ⁱⁱⁱ Een onmogelijkheid. Zonder schulden is er binnen het huidige geldsysteem geen spaargeld. Sterker nog, zonder schulden is er geen geld. Cameron dient zich eens af te vragen hoe ik iets kan sparen dat niet eerst gecreëerd is. Verreweg het meeste geld wordt in het bestaande geldsysteem eerst virtueel gecreëerd, dan uitgegeven en pas dan gespaard. Ook de wens van sommige politici om een grote financiële sector te hebben en weinig schulden is een onmogelijkheid. Kortom, de meeste politici en economen hebben een romantisch beeld van geld in hun hoofd en verkondigen geregeld onwaarheden. Het logische gevolg is dat bijna geen enkele wereldburger snapt hoe het huidige geldsysteem werkt.

V

De creatie van digitaal geld is heel eenvoudig. Het zit zo. Op het moment dat een debiteur – u, een andere particulier, bedrijf of land – geld wil lenen bezoekt hij een crediteur – een bank –. De bank beoordeelt of de debiteur het geld terug kan betalen door te bekijken of de debiteur eigendom en, of toekomstige kasstromen heeft en wat de macro-economische omstandigheden zijn. Indien het oordeel positief is, tekent de debiteur een contract en voert de bank een boekhoudpost in een computersysteem in. Beide kanten van de bankbalans worden verhoogd; aan de activa zijde komt een lening te staan, aan de passiva zijde een deposito (betaalrekening). Geld = Bankschuld. Op het moment dat de debiteur zijn de deposito uitgeeft, is er nieuw geld in omloop. Simpelweg de getallen op een toetsenbord indrukken is dus voldoende om geld op een rekening te zetten. Is dat niet wonderlijk?

VI

Een paar quotes om geldcreatie te verduidelijken. Mervyn King, de gouverneur van de Bank of England heeft gesteld:

"When banks extend loans to their customers, they create money by crediting their customers' accounts."^{iv}

In een document van de Bank of England staat:

"By far the largest role in creating broad money is played by the banking sector... When banks make loans they create additional deposits for those that have borrowed the money."^v

In een IMF *working paper* staat:

"A realistic model needs to reflect the fact that under the present system banks do not have to wait for depositors to appear and make funds available before they can on-lend, or intermediate, those funds. Rather, they create their own funds, deposits, in the act of lending."^{vi}

In een onderzoeksrapport van S&P staat:

"Banks lend by simultaneously creating a loan asset and a deposit liability on their balance sheet. That is why it is called credit "creation"-- credit is created literally out of thin air (or with the stroke of a keyboard). The loan is not created out of reserves. And the loan is not created out of deposits: Loans create deposits, not the other way around. Then the deposits need a certain amount of reserves to be held against them, and the central bank supplies them."^{vii}

Commerciële banken lenen dus eerst geld uit – creëren geld uit het niets door een boekhoudpost in te voeren – en kijken vervolgens hoe zij hun reserves aanvullen. Dit kan via het aantrekken van spaartegoeden, interbancair lenen of via de Centrale Bank. Tussen de 95% en 98% van al het geld in westerse landen wordt op deze manier digitaal gecreëerd. Het overige geld is cash. Cash wordt wel gecreëerd door Centrale Banken en daarom lijkt het erop dat dit geld bankschuldenvrij is. In de praktijk is cash geld echter alleen toegankelijk via een deposito waar een bankschuld tegenover staat. Op het moment dat ik geld opneem bij een pinautomaat wordt digitaal geld gedekt door een commerciële bank ingeruild voor cash geld dat gedekt wordt door een centrale bank. Deze directe inwisselbaarheid zorgt ervoor dat wij digitaal geld net zo vertrouwen als cash, en omdat de staat ons verplicht belasting te betalen met digitaal geld is het geld van private

banken een goed substituut voor het geld van de centrale bank.^{viii}

VII

Wij dienen ons te realiseren dat lenen van onze buurman of beste vriend totaal iets anders is dan lenen van een bank. Lenen van uw buurman is een verplaatsing van geld. Het saldo van de een daalt en van de ander stijgt. Lenen van een bank is daarentegen het creëren van koopkracht. Er komt extra geld in omloop. Er vindt een toename in plaats van een verschuiving van geld plaats.

VIII

Binnen het huidige geldsysteem is er dus een rechtstreeks verband tussen het aantal leningen en de hoogte van deze leningen enerzijds en de geldhoeveelheid in een land anderzijds. Dit betekent dat er binnen het huidige geldsysteem zonder schulden geen geld bestaat. Nogmaals, Geld = Bankschuld. Indien wij kredieten afsluiten en uitgeven, groeit de geldhoeveelheid; en indien wij kredieten aflossen, slinkt de geldhoeveelheid.

IX

De geldhoeveelheid hangt binnen het huidige geldsysteem af van de marktvraag naar kredieten enerzijds en het vertrouwen dat bankiers hebben in de economie en de prikkels die zij krijgen anderzijds. Banken verstrekken kredieten op basis van het vertrouwen dat een debiteur zijn lening kan terugbetalen. Indien dit vertrouwen hoog is, verstrekken zij veel leningen. Indien dit laag is – zoals nu –, verstrekken zij weinig leningen. En indien bankiers worden beloond op basis van transacties, ligt het voor de hand dat zij proberen meer leningen af te sluiten en de geldhoeveelheid dus zal stijgen. Een vraag: Is het niet vreemd dat de geldhoeveelheid in een land afhangt van de *incentives* die bankiers krijgen en het vertrouwen dat zij hebben in de economie? Is dit niet vragen om problemen?

X

Centrale banken controleren de geldhoeveelheid dus niet. De markt doet dit. In sommige boeken wordt ten onrechte verkondigd dat centrale bank eerst basisgeld – ook wel centrale bank reserves genoemd – creëert en dat commerciële banken dit geld vervolgens vermeerderen. Dit wordt in vaktermen het *money multiplier model* genoemd. Dit model is achterhaald. De praktijk die keer op keer door (centrale) bankiers wordt bevestigd en de economische theorie komen niet overeen. Vitor Constancio, vice president van de Europese Centrale Bank, legt dit als volgt uit:

"It is argued by some that financial institutions would be free to instantly transform their loans from the central bank into credit to the non-financial sector. This fits into the old theoretical view about the credit multiplier according to which the sequence of money creation goes from the

primary liquidity created by central banks to total money supply created by banks via their credit decisions. In reality the sequence works more in the opposite direction with banks taking first their credit decisions and then looking for the necessary funding and reserves of central bank money.^{ix}

XI

Geld wordt dus als krediet gecreëerd door commerciële banken. Geld = Bankschuld. Des te meer de markt vraagt, des te meer krediet, des te meer geld. Deze regel is cruciaal om de schuldencrisis te begrijpen. De reële economie kan binnen het huidige geldsysteem bezwijken – zoals nu gebeurt – onder een te hoge schuldenlast. De hoeveelheid kredieten en bijbehorende renteverplichtingen hebben dus invloed op de reële economie. Geld is dan ook niet neutraal. Het is bankschuld.

XII

Volgens mij heeft zich in de geschiedenis een opmerkelijke omdraaiing van de causaliteit binnen het geldsysteem voorgedaan. In het verleden trokken banken eerst geld aan en vervolgens leenden zij dit uit. Tegenwoordig verstrekken banken echter eerst leningen en zoeken zij vervolgens naar de funding die zij nodig hebben. Deze omdraaiing betekent onder andere dat een slechte lening niet enkel gevolgen heeft voor een enkele bank, maar voor het gehele systeem. Banken zijn immers sterk van elkaar afhankelijk voor hun funding.^x Onze onwetendheid omtrent deze omdraaiing zorgt ervoor dat wij de financiële crisis niet kunnen oplossen.

XIII

Om beter te begrijpen wat geld is, dienen we te weten wat de functies van geld zijn en welke kenmerken het huidige geld heeft. Eerst de drie klassieke functies van geld. Dit zijn: ruilmiddel, rekeneenheid en oppotmiddel. Ten eerste is geld een wettelijk ruilmiddel. Een afspraak. De Japanners hebben afgesproken de yen als ruilmiddel te gebruiken, Amerikanen gebruiken de dollar en Brazilianen de real. De vorm van het ruilmiddel kan telkens verschillen; biljetten, munten, maar ook getallen op een beeldscherm. Ten tweede is geld een rekeneenheid. Geld geeft ons informatie over de waarde van een product of dienst. Deze eigenschap maakt van geld een sociaal en politiek construct. Wij communiceren met behulp van geld over de subjectieve waarde van producten en diensten. Ten derde kan geld worden opgepot. Dit maakt het mogelijk macht door tijd en ruimte te verplaatsen. Geld is een machtsmiddel. Opmerkelijk is dat geld de afgelopen decennia steeds meer gebruikt is als speculatiemiddel. Dit zouden wij een vierde functie van geld kunnen noemen. Het meeste geld wordt in 2013 gebruikt om te speculeren en om geld met geld te maken. Meer geld is een doel op zich geworden. Deze vierde functie, speculatiemiddel, verstoort het gebruik van het middel geld in de reële economie ernstig. De reële economie is het

proces van voortbrenging van goederen en diensten door individuen, ondernemingen en instellingen die vervolgens geconsumeerd worden.

XIV

Dan de kenmerken van het huidige geld. Dit zijn er vier kenmerken. Ten eerste hoort het huidige geld bij één land of één groep van landen – bijvoorbeeld de eurozone –. De inwoners van een land worden door de overheid verplicht belasting te betalen in één munt en deze munt als betaalmiddel te accepteren. De overheid zorgt er op deze manier voor dat de burgers de munt vertrouwen. Ten tweede is nagenoeg al het geld tegenwoordig fiat geld. Fiat geld wordt uit het niets geschapen. Zij is gebaseerd op het vertrouwen van de burgers in de overheid – en de banken – en wordt dus niet gedekt door een gebruiksgoed zoals goud of olie. Ten derde wordt het huidige geld zoals eerder gezegd gecreëerd als schuld door private banken. Geld = Bankschuld. Geld wordt momenteel dus buiten de staat om geschapen. Het is op z'n minst zeer opmerkelijk dat overheden inwoners verplichten kredieten af te sluiten bij commerciële banken om geld te bemachtigen om economie mee te bedrijven. Landen hebben zichzelf in feite verplicht geld te leasen bij private banken die streven naar winstmaximalisatie. Ten vierde dient over nagenoeg alle schuld tegenwoordig rente betaald te worden. Rente is historisch gezien geen vanzelfsprekendheid; er zijn diverse rentevrije periodes en systemen geweest. Omdat anno 2013 bijna al het geld als bankschuld door private banken gecreëerd is, ontvangen zij de rentebetalingen en de nationale overheden niet.

XV

Wat u als debiteur als krediet ziet, beschouwt uw bank als activa. Een krediet genereert immers rente inkomsten voor een bank. Dit maakt het business model en de balans van banken uniek. In tegenstelling tot andere bedrijven kunnen banken namelijk hun balans vergroten zonder werkelijk te 'produceren'. Banken produceren leningen. Het is interessant even wat dieper in te gaan op bankbalansen om te begrijpen waar winstmaximaliserende banken naar streven. Zij willen simpelweg de meest renderende activa ten opzicht van de goedkoopste passiva op hun balans hebben staan. Dit betekent dat zij streven naar zoveel mogelijk renderende leningen aan de activa kant en een zo laag mogelijk eigen vermogen en zo goedkoop mogelijk vreemd vermogen aan de passiva kant. Eigen vermogen is immers duurder dan vreemd vermogen. Op deze manier wordt het rendement op het eigen vermogen vergroot en de aandeelhouderswaarde gemaximaliseerd.

XVI

De min van de ene persoon is de plus van de andere persoon. Denkt u met dit alles in het achterhoofd eens goed na waar het positieve saldo van een miljardair vandaan komt. Juist. In het huidige geldsysteem kunnen miljardairs alleen een positief miljardensaldo hebben indien velen leningen zijn aangegaan. Geld = Bankschuld. Een voorbeeld om de absurditeit van ons geld te

illustreerend: in september 2010 maakte het Nederlandse kabinet bekend de komende vier jaar €18 miljard te willen bezuinigen. Het vermogen van Carlos Slim, de rijkste man ter wereld, steeg in datzelfde jaar van \$53,5 miljard naar \$74 miljard; een plus van \$20,5 miljard.^{xi} In één jaar verdiende meneer Slim ongeveer net zoveel als een rijk land als Nederland in vier jaar wil bezuinigen. Laat ik u wat vragen: hoeveel denkt u dat meneer Slim in 2010 gemiddeld per uur heeft verdiend? \$2.226.027^{xii}, 24 uur per dag, 365 dagen lang! En hoeveel denkt u dat Slim gedurende de 71 jaar dat hij op aarde is per uur heeft verdiend? \$118.979!^{xiii} Zijn hele leven, dus ook toen hij peuter was, op het toilet zat en terwijl hij sliep verdiende Slim gemiddeld \$118.979 per uur, ofwel elke seconde \$33. Weet u dat anderzijds 2,6 miljard mensen in 2010 een inkomen van minder dan \$2,00 per dag hadden?^{xiv}

XVII

Weet u dat uw geld op de bank niet uw eigendom is? Op het moment dat u geld op de bank zet, neemt de bank het geld in eigendom. U heeft een vordering op de bank, ofwel een lening aan de bank. Vreemd genoeg bestaat er geen digitale kluis waar het geld in eigendom en beheer van de rekeninghouder blijft. Onze banken en overheden faciliteren dit niet en daardoor wordt iedereen verplicht om mee te spelen; iedereen moet zijn geld op een spaarrekening zetten. Deze term is misleidend, want uw spaarrekening is eigenlijk een investeringsrekening. Zelfs degenen die geen risico willen nemen en geen rente willen op hun geld kunnen dit niet krijgen. Waarom zou je geen rente willen? vraagt u zich misschien af. Geen rente = veel minder risico. 100% dekking = geen hefboom = veel veiliger. Een veel transparanter en beter controleerbaar geldsysteem is mogelijk, wenselijk en noodzakelijk.

XVIII

De afgelopen jaren is steeds duidelijker geworden dat private banken het voorrecht om geld te creëren hebben misbruikt. Op grote schaal hebben zij geld gecreëerd voor zaken die niet verbonden zijn aan de reële economie, voor activiteiten die niets te maken hebben met productiviteit, om hun winsten te maximaliseren. Slechts 8% van de nieuwe kredieten in Groot-Brittannië wordt volgens de onderzoeks- en campagnegroep Positive Money tegenwoordig verstrekt ten bate van productieverhogende investeringen en nieuwe bedrijvigheid, de overige 92% wordt verstrekt voor consumptie, financiële speculatie en het kopen van bestaande activa als huizen.^{xv} Het gevolg is dat de prijzen van huizen, aandelen en opties zijn gestegen zonder dat er waarde is toegevoegd in de fysieke wereld, dat banken meer zijn gaan verdienen en dat de schulden zijn geëxplodeerd. Rond 1990 bedroegen de totale schulden van consumenten, bedrijven, de overheid en de financiële sector in westerse economieën volgens McKinsey tussen de 120% en 200% van het Bruto Binnenlands Product (BBP) en in 2010 waren de totale schulden gegroeid tot tussen 240% en 450% van het BBP.^{xvi} Met de schuldenlast is uiteraard ook de

geldhoeveelheid explosief gestegen.

XIX

Door toedoen van de banken is de wereld de afgelopen twee decennia dus opgeblazen. In 2008 ontplofte deze luchtbel. Banken lieten hele landen wankelen. Biljoenen zijn uitgetrokken door overheden om financiële instellingen te redden en het financiële systeem te stabiliseren. Hoeveel precies is onduidelijk. Alleen in de V.S. heeft de rechter zowel de regering als de centrale bank opgedragen de kosten van de reddingsoperaties bekend te maken: \$15.100.000.000.000. Ter vergelijking, het BBP van de V.S. bedroeg in 2007 \$16.000.000.000.000.^{xvii} Net iets meer dus. De overige landen hebben geen exacte getallen gepubliceerd, maar duidelijk is dat het in totaal om tientallen biljoenen dollars gaat. Waarom hebben politici dit gedaan? Indien zij geen helpende hand hadden uitgestoken, zou al het digitale geld – dus 95% tot 98% van het totaal in westerse landen – zijn verdwenen. Of dit erg is, is de vraag.

XX

Complete chaos is tot op heden op een haar na vermeden. Reddingsacties zijn uitgevoerd en nieuwe regels zijn geïmplementeerd. Stabiliteit is echter nog niet gerealiseerd; de kern van het geldsysteem is vijf jaar na het uitbreken van de financiële crisis namelijk nog niet gewijzigd. Nog steeds heeft een beperkt aantal banken in de meeste landen een monopolie op geldcreatie. Het zijn er zelfs minder geworden door fusies en overnames tijdens en na de crisis. In Nederland zijn er bijvoorbeeld nog maar drie grootbanken – ING, Rabobank en ABN Amro – met een gezamenlijk marktaandeel van 90%. Nog steeds zetten banken dit monopolie op geldcreatie in om privéwinsten te genereren. Nog steeds is het business model van banken uniek. Nog steeds geldt, des te meer banken uitlenen, des te meer geld in circulatie is, des te meer rente zij ontvangen en des te hoger de winsten zijn. Nog steeds zitten banken, en in feite wij allemaal, in een onmogelijke situatie. Binnen het huidige geldsysteem kunnen banken niet anders dan doorgaan met het creëren van steeds meer geld (en schulden), simpelweg omdat het systeem anders instort. Indien zij stoppen met kredieten verstrekken en wij kredieten – versneld – aflossen, is er steeds minder geld beschikbaar, gaan particulieren en bedrijven failliet omdat zij minder inkomsten hebben en niet meer aan hun renteverplichtingen kunnen voldoen. Hierdoor stukt de groei en uiteindelijk stort het financieel-economisch systeem in. Binnen het huidige geldsysteem is economische stabiliteit simpelweg onmogelijk.

XXI

Ook *too big to fail* bestaat vijf jaar na het uitbreken van de financiële crisis nog steeds. Dit tekent dat grote banken door de overheid worden gered indien zij failliet dreigen te gaan omdat zij verkeerde inschattingen hebben gemaakt. Door uw belofte jaarlijks belasting te betalen in uw

nationale munt is de overheid verzekerd van een continue kasstroom en dankzij deze garantie kunnen politici banken redden. Nog steeds is de staat dus de levensverzekering van banken. Dit is de omgekeerde wereld. Bankleners lenen immers zelf geld uit aan onze overheden en vragen rente over de geleende bedragen. Deze rentebetalingen kunnen tegenwoordig echter geen compensatie zijn voor het risico op een faillissement van een overheid; de overheid staat immers garant voor het faillissement van de bank. Het risico dat een bank failliet gaat is minstens net zo groot en waarschijnlijk vele malen groter dan dat een land failliet gaat en dus zouden banken overheden – ons allemaal – moeten betalen voor het risico op faillissement. Bankleners dienen zich te verzekeren bij de nationale overheden en niet andersom. Probleem is dat bankleners deze verzekeringskosten uiteindelijk toch doorberekenen aan hun klanten. U betaalt hoe dan ook.

XXII

Het is anno 2013 noodzakelijk dat wij onszelf afvragen waarom de overheid niet zelf geld creëert. Ter onderbouwing: in 2012 bezuinigde Nederland ongeveer €14 miljard om te voldoen aan de EU-norm van 3% voor het begrotingstekort. Dit is ongeveer gelijk aan het bedrag dat Nederland ieder jaar betaalt aan rente op de staatsschuld^{xviii}. Het is inmiddels overduidelijk dat het risico van het geldsysteem altijd bij de burgers ligt. Daarom kan geldcreatie niet worden gezien als een vrije markt en kunnen we niet anders dan concluderen dat de geldcreatie onder publiek beheer behoort. Het is ons geld.

XXIII

Anno 2013 is er genoeg geld. Dat is het probleem niet. Het probleem is de slechte verdeling: de meerderheid van de mensen kent een geldgebrek, de minderheid heeft kapitalen. Voor de meerderheid is geld dus nog steeds schaars. Dit vinden sommigen opmerkelijk, omdat de hoeveelheid geld onbeperkt lijkt – er zijn immers geen afspraken hoeveel geld bankleners mogen scheppen –. De reden dat winstmaximaliserende bankleners niet oneindig geld creëren is dat zij zelf kredietwaardig dienen te blijven om te overleven op de markt. Zij proberen dus zoveel mogelijk renderende kredieten te verstrekken zonder bloot te staan aan – waarneembare – risico's.

XXIV

Nogmaals, de Centrale Bank kan de leningbereidheid van bankleners – en de geldhoeveelheid – nauwelijks beïnvloeden. Centrale Bankleners sturen op de prijs van geld en niet rechtstreeks op de geldhoeveelheid. Nieuw geld ontstaat binnen het huidige geldsysteem alleen indien iemand een nieuwe banklenersschuld aangaat. De geldhoeveelheid hangt dus met name af van de winstanalyse van bankleners en de vraag uit de markt.

XXV

De afgelopen jaren hebben Centrale Banken *Quantitative Easing* (kwantitatieve verruiming) toegepast. Deze term heeft tot veel verwarring geleid, omdat velen stellen dat Quantitative Easing (QE) geld printen betekent. Dit klopt niet. QE houdt in dat een Centrale Bank financiële activa zoals staatsobligaties of CDO's opkoopt van financiële instellingen met centrale bank reserves. Deze reserves creëert de Centrale Bank uit het niets en zijn een bijzondere vorm van geld; centrale bank reserves worden namelijk enkel gebruikt door partijen die bankieren met de Centrale Bank. Financiële instellingen dus. Bedrijven en particulieren in de reële economie hebben geen toegang tot deze centrale bank reserves. Zij hebben slechts toegang tot cash en digitaal geld.

Wat gebeurt er indien een Centrale Bank financiële activa opkoopt met centrale bank reserves? Zij krijgt deze activa op haar balans en de private bank krijgt centrale bank reserves op haar balans. Dit is een vordering op de Centrale Bank. Het theoretische idee is dat deze extra reserves leiden tot een soepelere kredietpolitiek bij private banken. In de praktijk is dit echter niet gebeurd. Het enige zichtbare wat er de afgelopen vijf jaar gebeurd is, is een stijging van de prijzen van financiële activa en een stijging van de balanstotalen van de centrale banken. Wereldwijd zijn de centrale bankbalansen sinds eind 2007 grofweg verdubbeld tot ongeveer \$20 biljoen, iets meer dan 30% van het wereldwijde BBP.^{xix} Niemand weet anno 2013 of de nominale waarde van de activa op de centrale bankbalansen overeenkomt met de marktwaarde. Mogelijk zijn de opgekochte financiële activa waardeloos. De gevolgen van QE op lange termijn zijn dus (nog) onduidelijk.

Samenvattend, het doel van *Quantitative Easing* is de geldstromen opnieuw op gang te brengen en niet zozeer de geldhoeveelheid te vergroten. Belangrijk is te beseffen dat een Centrale Bank een overheid binnen het huidige geldsysteem nooit rechtstreeks financiert en dat QE alleen een indirecte invloed heeft op de geldhoeveelheid. Immers, private banken lenen geen reserves niet uit, maar creëren geld uit het niets.

XXVI

Vaak wordt er in debatten over de economische crisis gesproken over ratio's (solvabiliteitsratio, liquiditeitsratio, etc.). Om minstens vier redenen mogen wij ons hier mijn inziens niet op focussen. Ten eerste geven ratio's percentages weer. Het gaat om relatieve getallen en niet om absolute bedragen. Het zegt niets over omvang van bankbalansen, totale schulden en de geldhoeveelheid. Ten tweede zeggen ratio's niets over de kwalitatieve allocatie, ofwel gaat het geld naar productiviteit of non-productiviteit. Wordt geld gebruikt voor het bouwen van een nieuwe weg of het kopen van een bestaand huis of futures S&P 500? Ten derde gaan ratio's niet in op de

kernvraag: Wie mag het geld scheppen? Geldcreatie is een sociaal en politiek onderwerp en hoort dus niet thuis bij commerciële private banken. Ten vierde worden de belangrijkste ratio's van banken gedekt door derden. Zo staat de overheid garant voor de solvabiliteit van banken – de lange termijn stabiliteit – met uw belastingcenten. Daarnaast verzekeren centrale banken sinds 2008 de liquiditeit van banken – het vermogen om aan opnamevraag te voldoen – door hen onbeperkt toegang te geven tot centrale bank reserves. Kortom, het geldsysteem wordt kunstmatig in stand gehouden door overheden en centrale banken. Het is geen markt.

XXVII

Private banken bepalen niet alleen de hoeveelheid geld die wordt gecreëerd, maar ook de kwalitatieve allocatie van nieuw geld. Dit geeft hen veel macht. Zij beslissen welke individuen, bedrijven en landen leningen krijgen om activiteiten mee te financieren; zij kunnen de maatschappij een richting induwen door kredieten aan bepaalde sectoren en bedrijven wel te verstrekken en niet aan andere sectoren en bedrijven. Met name grote kredietbesluiten worden door een zeer select gezelschap bankiers bij grootbanken genomen. Dit kan democratischer.

XXVIII

In het huidige systeem kiezen banken overwegend voor mensen en bedrijven met eigendom omdat dit minder risico met zich meebrengt. Deze leden van de samenleving profiteren meer dan gemiddeld van geldcreatie. Zij hebben bovendien minder last van inflatie omdat zij dicht bij de bron van geldcreatie zitten. Dit gebeurt al tientallen jaren – zo niet veel langer – waardoor geld en eigendom zich hebben gecentraliseerd. Daarnaast lenen banken doorgaans geld aan activiteiten met een zo hoog mogelijk rendement. Aandeelhouders van commerciële banken willen immers aandeelhouderswaarde en winstmaximalisatie. En wanneer wordt een hoog rendement gerealiseerd? Indien natuurlijke hulpbronnen worden toegeëigend en kosten worden geëxternaliseerd. Oliemaatschappijen zijn het voorbeeld bij uitstek van dit business model. Problemen als vervuiling, uitputting en werkloosheid moeten worden opgelost door de overheden, terwijl de winsten worden geïnd door multinationals en hun aandeelhouders. Een kleine groep int, iedereen betaalt. Wij hebben een geldsysteem waarbinnen private banken bepalen wie nieuw geld krijgen en degenen met eigendom en business cases waarin kosten worden geëxternaliseerd in het voordeel zijn. De kwalitatieve allocatie van nieuw geld is een essentieel sturingsmechanisme van de maatschappij en dient niet alleen maar te gebeuren op basis van het hoogste rendement. Er zijn belangrijkere waarden.

XXIX

Anno 2013 zijn er twee systemen die geld herverdelen. Het eerste systeem is het belastingstelsel. Dit systeem herverdeelt doorgaans geld van rijk naar arm. Het tweede

systeem, het huidige geldsysteem, werkt precies andersom. Dit systeem distribueert geld van arm naar rijk middels rente. Arme mensen lenen geld en betalen rente. Rijke mensen hebben geld en ontvangen rente. Hierdoor worden rijken ondanks herverdeling via belasting steeds rijker en worden armen steeds armer. Kortom, wij focussen ons vaak ten onrechte op inkomensnivellering, vermogensnivellering is minstens zo belangrijk en hard nodig. De vermogensongelijkheid is enorm binnen onze wereldgemeenschap. Stijgende beurskoersen ten tijde van recessie zijn het teken bij uitstek. Het is overduidelijk dat de koopkracht anno 2013 niet zit waar die zou moeten zijn. Er is geld voor aandelen en opties, maar geen geld voor zorg en educatie. *Trickle Down Economics* blijkt een mythe, *Trickle Up Economics* is de realiteit. Zeker in tijden van crisis stroomt geld van arm naar rijk; de armen gaan failliet en de rijken kopen op. Zonder verandering van de fundamenteën van het geldsysteem zal armoede nooit blijvend worden opgelost.

XXX

Naast het democratisch tekort van de huidige geldschepping is er nog een probleem: duurzaamheid. Of scherper gezegd, onduurzaamheid. In zijn boek *Prosperity without Growth*^{xx} benoemt Tim Jackson het groei dilemma: economische groei is onduurzaam en *degrowth* is instabiel. Dit is volgens hem het dilemma waar wij voor staan en er zijn er twee uitwegen: groei duurzaam maken of *degrowth* stabiel maken. Wat Jackson niet lijkt in te zien is dat het constant streven naar economische groei op zichzelf al leidt tot economische instabiliteit. De onverminderde zoektocht naar mogelijkheden om de geldhoeveelheid uit te breiden leidt immers tot het nemen van steeds meer risico's, tot steeds meer geldschepping, tot steeds meer kredieten voor (speculatieve) activa, tot steeds meer schulden, tot steeds meer renteverplichtingen, tot steeds meer duistere financiële producten, tot steeds meer in termen van geld uitdrukken en tot steeds meer luchtballonnen. De financiële crisis begin 21ste eeuw is het voorbeeld bij uitstek. Keynes^{xxi} stelde al:

"The banks hold the key position in the transition from a lower to a higher scale of activity."

Het huidige geldsysteem stuurt altijd naar een extreem: of economische groei of economische depressie. Voor economische groei is meer koopkracht nodig en dus een uitbreiding van de geldhoeveelheid door krediet. Binnen het huidige geldsysteem is het niet in het belang van banken om te stoppen met kredieten verstrekken. Zij willen winst maken. Ook bedrijven gaan door met lenen omdat zij toekomstige winsten zien. Dit leidt op termijn altijd tot economische en ecologische onduurzaamheid. Steeds meer kredieten leidt immers tot steeds meer rentelasten en daardoor steeds meer korte termijn denken. Rente maakt korte termijn investeringen bovendien aantrekkelijker boven lange termijn investeringen. De plek van banken is mijn inziens cruciaal om zowel economische als ecologische duurzaamheid te realiseren. Een geldsysteem met een

negatieve rente zou de logica kunnen omdraaien. Experimenten met andere waardesystemen zijn nodig om te weten wat werkt.

XXXI

De afgelopen decennia hebben private banken veel geld gecreëerd voor bestaande activa, consumptie en speculatie. Relatief weinig geld is gecreëerd voor productie, dienstverlening en innovatie in de reële economie. Om deze reden is de transitie naar een samenleving gebaseerd op duurzame ontwikkeling en een circulaire economie niet op gang gekomen. De Brundlandt Commissie introduceerde de term *Sustainable Development*^{xxii} in 1987. Zesentwintig jaar later draait onze wereldeconomie nog steeds op fossiele brandstoffen en staat consumptie nog steeds centraal. Wij zijn niets opgeschoten – mogelijk zelfs verder afgedwaald – en dit komt onder andere door commerciële geldcreatie. Telkens weer kiezen banken voor vertrouwde partijen omdat zij activa en kasstromen hebben en op korte termijn renderen, terwijl innovatie op vele gebieden, en zeker op het gebied van energie, nodig is om welvaart en welzijn op lange termijn te behouden. Zonder verandering van de geldcreatie zal een samenleving gebaseerd op duurzame ontwikkeling en een circulaire economie niet bereikt worden.

XXXII

Wij zijn vergeten dat geld een sociaal construct is. Een middel en geen doel. Het is logisch dat iedereen die leeft in een wereld die draait om geld, geld nodig heeft om in zijn onderhoud te kunnen voorzien. Het is schrijnend dat nog steeds geregeld wordt gesteld dat rente de beloning van het eigendom van geld is en dat het daarom terecht is dat de arme meerderheid moet lenen tegen rente. Wat een kletspraat. Het economische argument dat rente nodig is omdat mensen anders geen geld uitlenen gaat zeker niet op bij banken. Ze bezitten het geld dat ze uitlenen namelijk niet. Ze creëren het uit het niets. Daarnaast zijn het oppotten van geld, het niet uitgeven maar in eigendom houden van geld en het geld met geld willen maken, juist problematisch. Dit zou bestraft moeten worden. Het verschil tussen stromen en voorraden is hier cruciaal. Het smeermiddel van de economie dient te stromen en niet oneindig te worden opgepot of te worden gestopt in financiële producten die geen waarde toevoegen aan mensenlevens.

XXXIII

Een essentiële vraag is of binnen een democratie, binnen een land, binnen de wereldgemeenschap, de controle over de geldcreatie niet het allerbelangrijkst is en of die wel in commerciële handen mag liggen. Wie voert deze discussie? Politici? Economen? Waarom is er de afgelopen jaren heel veel geld uitgegeven om het 'vertrouwen' in markten te herstellen en niet om concrete problemen op te lossen? Waarom is geld niet meer van ons?

XXXIV

“Hoe komen wij dan aan dit dubieuze geldsysteem?” zult u zich inmiddels misschien afvragen. Dat is een goede vraag die vele politici, economen en bankiers tegenwoordig ontwijken. Zij doen net alsof er maar één geldsysteem mogelijk is, alsof ons geld ons heeft gekozen, alsof het een natuurwet, een gegeven is. Dit is het niet. Het geldsysteem is een menselijke creatie. Mensen hebben in het verleden dit systeem ontwikkeld en het zijn mensen die eraan vasthouden. Dien ik te concluderen dat de ideeën van de heersende klasse overheersen? Ontkent de rijke minderheid de fundamentele keuzes in het geldsysteem om de eigen positie te beschermen? Of zijn wij ons massaal niet bewust van het geldsysteem, van een van de kaders van ons handelen?

XXXV

Een stukje geschiedenis van het geld om een en ander te verhelderen. Graeber laat in zijn boek *Schuld (2012)*^{xxiii} zien dat kredietsystemen, rekeningen en kostendeclaraties al 5.000 jaar lang bestaan en dus al ruim voor de introductie van muntgeld bestonden. De kleitabletten die gebruikt werden in Soemer – het huidige Zuidoost Irak – ruim 3.000 jaar voor Christus zijn een goed voorbeeld. Het is dus niet zo dat we zijn begonnen met ruilhandel, daarna geld ontdekten en uiteindelijk kredietsystemen ontwikkeld hebben zoals vaak wordt verkondigd in economieboeken. Het is precies andersom gebeurd: bankieren en boekhouden bestaan al veel langer dan muntgeld. Mensen gebruiken al 5.000 jaar 'systemen' om de sociale relatie tussen crediteur en debiteur in goede banen te leiden. Sociale relaties hebben altijd centraal gestaan in dit soort systemen; altijd ging het om de relatie tussen tegoeden en schulden. Ik heb iets voor jou gedaan, in de toekomst zul jij wat voor mij doen. Dit soort (krediet-)verhoudingen zijn gebaseerd op vertrouwen. Geld is hier niet per definitie voor nodig.

XXXVI

Het eerste muntgeld ontstond waarschijnlijk ongeveer 2.800 jaar geleden in China. Samen met muntgeld ontstonden ook de eerste grootschalige markten. Deze markten hebben zich ontwikkeld als neveneffect van door overheden gehanteerde bestuursystemen en het voeren van oorlogen. De staat en de markt zijn dus geen tegengestelde principes zoals vaak gesteld wordt; de historische werkelijkheid laat zien dat deze twee instellingen tegelijk geboren zijn en altijd met elkaar vervlochten zijn gebleven. Markten zijn in de Oudheid altijd rond legers ontstaan. Koningen gaven soldaten muntgeld in handen en eisten vervolgens dat elk gezin in het koninkrijk een van die munten terug zou betalen in de vorm van belasting. Op deze manier konden zij in een klap de hele nationale economie in een gigantische machine voor het bevoorraden van soldaten veranderen. Elke familie moest immers om die munten in handen te krijgen een manier vinden om bij te dragen aan het provianderen van de soldaten.^{xxiv}

XXXVII

2.000 jaar was de invloed van geld beperkt. Dit komt voornamelijk omdat na de ineenstorting van de grote wereldrijken (rond 500 na Christus), religieuze autoriteiten zich met het economisch leven zijn gaan bemoeien. Zij zagen het gebruik van geld als oppotmiddel als moreel slecht, verboden woeker en het excessief uitlenen van geld. Zij gaven zelfs ruimte aan verschillende vormen van geld waardoor muntgeld grotendeels verdween. Deze quote van Thomas van Aquino (1225 – 1274) is typerend voor het denken over geld en rente in de Middeleeuwen:

"Rente vragen voor geleend geld is onrechtvaardig, omdat daarmee iets wordt verkocht dat niet bestaat, en dit leidt zonder twijfel tot ongelijkheid, hetgeen in strijd is met gerechtigheid. Geld is bedoeld om als ruilmiddel te dienen. Daarom is het onwettig om geld te vragen voor het gebruik van geleend geld, dat bekend staat als rente."

Niet alleen het Christendom, maar ook het Jodendom en de Islam hadden in het verleden strenge regels om woeker te voorkomen. Woeker was elke vorm van het uitlenen van geld tegen rente. Tegenwoordig herinnert alleen de Islam mensen er nog aan dat rente een probleem van (on-)rechtvaardigheid is. Kortom, geld met geld maken gebeurde eeuwenlang nauwelijks. Pas na de Renaissance zijn mensen op grote schaal gaan streven naar winstmaximalisatie en economische groei. In de Middeleeuwen gebeurde dit niet. Dit komt omdat men toen uitging van onveranderlijkheid. Later – en nu nog steeds – van evolutie, verandering en vooruitgang.

XXXVIII

In de 12e eeuw kregen koopmanskapitalisten – met name in de onafhankelijke steden in Noord-Italië en Hanzesteden in Noord-Europa – voet aan de grond. Hiermee veranderde het machtsevenwicht. De Italiaanse bankiers gingen wat later zelfs regeren en dit bood hen de mogelijkheid nieuwe juridische systemen in te voeren, eigen legers op te richten en als eerste een systeem van overheidsschuld en rente te implementeren. Dankzij hun legers konden zij belastingen innen en rente betalen. Rente werd hierdoor langzaam maar zeker weer geaccepteerd in het economisch leven in Europa. Het duurde echter nog een paar eeuwen voordat het Christendom om was. Zo wezen protestantse denkers als Luther en Calvijn het absolute verbod op rente pas in de 16e eeuw af. Een redelijke rente (meestal vijf procent) was toen geen zonde meer, als de financier in goed vertrouwen handelde, het uitlenen van geld niet zijn enige handel was en hij geen armen uitbuitte. Nog wat later gingen ook de katholieke leiders om. Rente was weer 'normaal'. Italiaanse families legden dus ongeveer 700 jaar geleden de basis voor het huidige internationale monetaire systeem. Wat was het grote verschil? Zij gingen waardepapieren uitgeven aan mensen die geld wilden lenen en gaven niet langer enkel waardepapieren aan degenen die edelmetalen stalden. Daarnaast vroegen zij dus rente.

XXXIX

Een andere belangrijk moment in de geschiedenis van geld is de oprichting van Vereenigde Oostindische Compagnie in 1602. De VOC wordt veelal gezien als eerste multinational op aarde, omdat zij als eerste aandelen uitgaf. Iedereen mocht investeren en iedereen hoopte dit bedrag plus winst terug te krijgen. Wat later gingen mensen aan elkaar aandelen verkopen. De beurs was geboren. Een revolutionaire uitvinding. Het maakte grote investeringen (en schulden) mogelijk voor ontdekkingsreizen en internationale handel die afzonderlijke individuen nooit hadden kunnen realiseren. Zowel het uitlenen van geld tegen rente als het uitgeven van aandelen met rendement bevorderen kapitaalaccumulatie. De drijvende kracht achter – het succes van – het kapitalisme. Simpel gezegd, 1 geldeenheid uitlenen tegen 10% betekent na 1 jaar 1,1 geldeenheden, na 2 jaar 1,21 geldeenheden, na 3 jaar 1,331, een eindeloze en exponentiële vermeerdering ontstaat. De mogelijkheid tot kapitaalaccumulatie motiveerde mensen; zij gingen zich inspannen om rijk te worden. De beurs heeft dus zeker bijgedragen aan menselijke ontwikkeling, maar gelijktijdig ook aan onderontwikkeling.

XXXX

De geschiedenis van geld is mijn inziens de afgelopen eeuwen steeds meer een geschiedenis van enerzijds mensen met geld en anderzijds mensen met schuld geworden. Eerst was het een geschiedenis van belastingbetalers (het volk) en belastingontvangers (adel, grondbezitters), later steeds meer een geschiedenis van netto rente ontvangers (spaarders) en netto rente betalende (leners) en een geschiedenis van rendement ontvangers (investeerders) en rendement realiseerders (werknemers). Kenmerkend is dat geld van de arme meerderheid naar de rijke minderheid stroomt. Zolang het geldsysteem niet gewijzigd wordt, zal dit blijven gebeuren, zullen deze twee groepen blijven bestaan en zal er een voortdurende gelddruk op de meerderheid van de mensen liggen. De meerderheid zwoegt om rente te betalen en rendement te realiseren, de minderheid strijkt rente en rendement op zonder daar iets voor te doen. Geldoverdracht door middel van belasting kan dit probleem oplossen, maar dan zal er een belastingtarief van 100% boven een bepaald bedrag moeten zijn in combinatie met een basisinkomen. Een minimum en maximum inkomen dus.

XLI

Anno 2013 bestaan een minimum en maximum inkomen niet, maar heeft de meerderheid van de mensheid netto schulden en heeft de minderheid netto spaargeld en het merendeel van het eigendom. De ongelijkheid is de afgelopen vier decennia sterk toegenomen en hierdoor is de zogenaamde middenklasse steeds verder in de verdrinking geraakt. Het slinken van de middenklasse is de tijdbom onder de wereldgemeenschap. Nagenoeg alle grote denkers hebben de afgelopen millennia namelijk gesteld dat stabiele democratieën een aanzienlijke middenklasse

nodig hebben. Indien de verschillen binnen een samenleving te groot worden, neemt de kans op oligarchische overheersing of revolutie toe.

XLII

Het klinkt zo simpel: grote inkomensverschillen binnen onze wereldgemeenschap dragen niet bij aan ons gezamenlijk geluk. Keer op keer blijkt uit onderzoeken^{xxv} dat mensen in minder gelijke samenlevingen systematisch hogere niveaus van stress en een gebrekkig welzijn laten zien. Dit komt omdat het menselijk gevoel van tevredenheid sterk wordt beïnvloed door de neiging om zaken te vergelijken. Relatieve verschillen zijn dus belangrijk. Kleine verschillen in bezit in vergelijking met anderen in onze omgeving maken ons gelukkiger, grote onderlinge verschillen maken ons ongelukkig. Tevens is aangetoond dat des te groter de inkomensverschillen in een samenleving zijn, des te meer mentale ziektes, vetzucht, tienerzwangerschappen en moorden er zijn, des te hoger de kindersterfte is, des te minder lang mensen gemiddeld leven, en des te lager de sociale mobiliteit is. Dit blijkt zowel uit vergelijkingen tussen rijke landen als uit vergelijkingen tussen de vijftig VS-staten^{xxvi}. Wij weten inmiddels dus dat ongelijkheid niet enkel een ethisch vraagstuk is, maar ook verband heeft met diverse concrete problemen en ziektes in onze wereldgemeenschap. Ik wil nog benadrukken dat dit geen pleidooi is voor culturele gelijkheid. Diversiteit is een kracht. Economische ongelijkheid een molensteen. William Godwin (1756 – 1836) stelde ooit:

"De accumulatie van bezit ondermijnt de kracht van het denken, de vonk van het genie wordt erdoor gedoofd, het merendeel van de mensen verdrinkt daardoor in miezeringe zorgen. De rijke verliest zo de beste en krachtigste drijfveer tot activiteit."

XLIII

Ik ontkom er niet aan in dit essay ook twee filosofen te behandelen die over geld hebben nagedacht: Marx en Aristoteles. Marx zijn analyse is vlijmscherp; hij merkt op dat mensen aanvankelijk producten verkochten voor een bepaalde prijs om aan geld te komen, met het geld konden zij andere producten direct of op een later tijdstip kopen om de behoeften te bevredigen. Marx legt dit ruilproces van waren in de volgende vormverandering uit^{xxvii}.

Waar » Geld » Waar

W » G » W

Het resultaat van dit proces is materieel beschouwd de beweging W-W, ruil van waar tegen waar, stofwisseling van maatschappelijke arbeid. Deze kringloop begint met de ene waar en wordt

afgesloten met de andere waar, welke aan de circulatie wordt onttrokken en in de sfeer van consumptie terecht komt. Het einddoel is consumptie, behoeftebevrediging, of in Marx zijn woorden de gebruikswaarde.

XLIV

Ruim tweeduizend jaar voor Marx zag Aristoteles het gevaar van geld reeds in^{xxviii}. Hij was positief over geld als rekeneenheid en circulatiemiddel, ofwel ruilmiddel, maar had wel moeite met de functie van geld als oppotmiddel. Aristoteles vreesde dat mensen het zouden gaan gebruiken om individuele rijkdom en macht te vergaren en anderen aan zich te onderwerpen. De geschiedenis heeft zijn gelijk bewezen. Overheersing en geld zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Ook Marx erkent dit probleem van profiteren en om dit duidelijk te maken beschrijft hij een principiële andere vormverandering^{xxix}.

Geld » Waar » Geld

G1 » W » G2

Het gaat hier om de omzetting van geld in waar en heromzetting van waar in geld, kopen om te verkopen. Geld, dat op deze wijze circuleert, verandert volgens Marx in kapitaal, wordt kapitaal en is reeds naar zijn bestemming slechts kapitaal. Deze kringloop gaat uit van geld en komt tenslotte bij geld terug. De voornaamste drijfveer, het uiteindelijke doel, is hier dus de ruilwaarde zelf. Kopen om tegen een hogere prijs te verkopen. Het verschil tussen G2 en G1 is de opbrengst van de handel, de gebruikswaarde van W is niet van belang voor de handelaar.

XLV

Marx^{xxx} stelt dat handelskapitaal tenminste nog is verbonden aan koop en verkoop, aan de beweging van de circulatie. Voor woerkerkapitaal ofwel rentedragende leningen geldt dit niet.

Geld » Geld

G1 » G2

Woerkerkapitaal is geld dat tegen geld geruild wordt. Deze vorm is volgens Marx in strijd met de aard van geld en derhalve vanuit het standpunt van de waarderuil niet verklaarbaar. Interessant is dat dit tevens een van de punten is waar de dwang tot groei ontstaat; de afspraak waarbij een lening plus rente dient te worden terugbetaald staat gelijk aan de verplichting om de geldhoeveelheid te vergroten of de omloopsnelheid te verhogen.

XLVI

Aristoteles maakte onderscheid tussen economie en chrematistiek. Economie is volgens hem de kunst om in het onderhoud te voorzien en chrematistiek de kunst om met geld geld te maken. Anders gezegd, economie beperkt zich tot het verkrijgen van goederen die noodzakelijk zijn voor het leven en voor het huishouden of die nuttig zijn voor de staat, en chrematistiek draait om vermeerdering van geld. Het streven dat met chrematistiek gepaard gaat is onbegrensd, omdat het doel geen grens heeft. De verwarring tussen deze twee vormen, die in elkaar grijpen, heeft ertoe geleid dat velen het in stand houden en het vermeerderen van het geld tot in het oneindige als het uiteindelijke doel van de economie beschouwen^{xxx}.

XLVII

De mensheid is zich zeker vanaf het begin van de 20ste eeuw steeds meer gaan focussen op chrematistiek in plaats van economie. Steeds meer zijn wij geld gaan gebruiken om meer geld te maken en dus niet om waarde in de fysieke wereld te creëren. Voorbeelden zijn de relatief nieuwe aandelen- en optiemarkten. De zuivere bedoeling van aandelen was het ophalen van geld voor een nieuw bedrijf of een nieuwe activiteit van een bestaand bedrijf waarvan de verwachting is dat het waarde gaat toevoegen aan de maatschappij. Dit gebeurt echter nauwelijks meer. Vandaag de dag kopen en verkopen handelaren doorgaans enkel om te profiteren van koersschommelingen. Er wordt nauwelijks nagedacht of het bedrijf ook echt waarde toevoegt in de fysieke realiteit. Het product waarin zij handelen doet er in feite niet toe. Helaas kan juist met chrematistiek het meeste geld verdiend worden. Het meeste geld wordt tegenwoordig gebruikt om financiële producten te kopen en deze later weer te verkopen om op deze manier geld te verdienen. Of eerst te verkopen, dit kan zelfs zonder bezit, en later terug te kopen. Geen enkele behoefte wordt direct bevredigd, het gekochte product wordt niet gebruikt of geconsumeerd. Het doel is enkel om door middel van twee transacties, koop en verkoop, winsten te maken uit de bewegingen van de financiële markten.

XLVIII

In een steeds hoger tempo heeft geld de afgelopen jaren chrematistiekere vormen aangenomen; opties, levensverzekeringen, *warrants*, *futures*, woekerpolsissen, *subprime mortgages*, *credit default swaps*, *collateralized debt obligations* en nog vele anderen financiële producten bestaan inmiddels. Op een gegeven moment zijn banken zelfs kredieten gaan verpakken en verkopen (securitisatie). Financiële producten werden verwerkt tot een nieuw financieel product. Gegoochel op en top. Banken verkochten de risico's en de toekomstige kasstromen van kredieten en inden contant geld. Slim op korte termijn. Dom op lange termijn. Het vertrouwen in chrematistiek is gebroken. Dit is terecht. Op abstracte financiële markten kunnen wij echter nog steeds veel meer verdienen dan in de concrete fysieke wereld. Met muisklikken achter je computer kun je miljoenen

verdienen, met broden bakken nauwelijks tientjes. Is dit rechtvaardig? Het lijkt erop dat het geldsysteem en het financiële systeem disfunctioneren en menselijke ontwikkeling tegenhouden. Chrematistiek dient tot stilstand gebracht te worden. Dit kan door het geldsysteem te hervormen en een belasting op financiële transacties in te voeren. Waarom wordt over nagenoeg alle producten een belasting (BTW) geheven maar over financiële producten niet?

XLIX

Wat veel mensen niet begrijpen en wat een doorsnee economielesboek ons niet leert, is dat financiële markten blijven stijgen zolang de vraag naar de verhandelde financiële producten blijft stijgen. Zolang banken geld uit het niets mogen creëren en de vermogens van de rijken blijven toenemen en zij dit geld in financiële markten pompen – ofwel geld gebruiken voor chrematistiek –, blijven de prijzen van financiële producten stijgen. Steeds meer mensen zien in dat financiële markten een groot piramidespel, een groot *ponzi scheme*, zijn. Wist u dat van de \$4.000 miljard aan dagelijkse valutatransacties slechts 2% te maken heeft met de reële economie? De overige 98% is puur speculatief^{xxxii}. Naar verluidt is inmiddels 70% van de handel op de Amerikaanse beurs *high frequency trade*, in Europa is dit circa 50%. Deze handel gebeurt zonder de tussenkomst van mensen in fracties van seconden. Gigantische volumes gaan door computers heen op basis van algoritmen en hiermee wordt geld verdiend. Aristoteles' chrematistiek is onbestuurbaar geworden. Zij is ontmenselijkt.

L

Wat financiële markten helemaal bijzonder maakt, is dat als bepaalde spelers – banken – omvallen, niet de participanten maar degenen die er niets mee te maken hebben betalen. De meerderheid draait op voor de risico's die de minderheid neemt. Dit is ons probleem. Stabiliteit van het financiële systeem – en zeker van het betalingsverkeer – is net zoals het hebben van toegang tot kredieten en financiële basisproducten een publiek goed. Dit zijn wij vergeten. Wij hebben bankiers en handelaren het geldsysteem laten gebruiken voor verrijking. Wij leven nu in een situatie waarin het normaal is dat banken winsten maken en de burger het onderpand is en dus het risico draagt. Wanneer banken gevraagd wordt belasting af te dragen om dit risico te dekken, is het tegenargument dat dit meer kosten voor de klant betekent. Het unieke is dat wij deze kosten hoe dan ook betalen.

LI

Laten we even terugkeren naar de geschiedenis van het geld om het gelddenken nog beter te doorgronden. Zoals gezegd stonden Italiaanse bankiers en bedrijven als de VOC aan de wieg van kapitaalaccumulatie. Hun experimenten maakten het mogelijk om geld met geld te maken. Het geld met geld maken kreeg een nieuwe impuls tijdens de Industriële Revolutie. Deze startte rond

1770 in Engeland en bereikte het vaste land van Europa een paar jaar later. De mensheid is vanaf toen steeds meer gebruik gaan maken van fossiele brandstoffen, techniek, wetenschap en kapitaalaccumulatie. Er kwamen steeds meer mogelijkheden om geld te verdienen met investeringen en leningen zonder zelf productief te werken. Het gebruik van kolen, gas en olie deed de productiviteit steeds verder stijgen en dus waren er steeds minder mensen nodig voor de productie van voedsel en goederen en konden steeds meer mensen zich verdiepen in zaken als techniek, wetenschap en kapitaalaccumulatie. Een hefboom ontstond. Het één versterkte het ander. Meer kapitaal betekende meer investeringen, meer fossiele brandstoffen werden ontgonnen. Dit betekende meer energie en een verhoging van de productiviteit. Hierdoor waren er steeds minder mensen nodig voor de productie en waren er steeds meer mensen beschikbaar voor andere bezigheden. Meer voedsel betekende groei van de wereldbevolking, meer mensen om aan te lenen, meer werknemers, meer behoefte aan consumptie en dit betekende de noodzaak tot meer investeringen en meer energie. Meer, meer, meer. De exacte causaliteit is niet te begrijpen. Het is een wederkerige relatie waarbij het ene het andere beïnvloed en omgekeerd zonder een duidelijk beginpunt. Dat meer lange tijd de belangrijkste maatstaf was – en nog steeds is – en geld steeds belangrijker werd, is echter wel duidelijk.

LII

Het goede nieuws is dat sinds de Industriële Revolutie in ontwikkelde landen steeds meer mensen verlost zijn van zware arbeid en dat dankzij een verhoging van de productiviteit er voldoende geproduceerd wordt. Steeds meer mensen kunnen zich luxe permitteren. Toch is de meerderheid niet vrij. Velen werken slechts om hun schulden af te lossen en hun rentelasten te betalen. Zij doen hun werk om mee te kunnen draaien in de maatschappij, om aan tafel te mogen zitten om te consumeren en aan hun schuldverplichtingen te voldoen. In het Oude Griekenland zouden zij als onvrije schuldsclaven gezien worden. Ook nu beseffen steeds meer mensen dit. Steeds meer mensen realiseren zich dat ons huidige economisch systeem onhoudbaar is en dat een ander systeem mogelijk is.

LIII

Waarom is er tot op heden geen opstand? De minderheid heeft de meerderheid de afgelopen decennia tevreden kunnen houden door hen toegang te geven tot steeds meer producten. Zolang de kudde tevreden is met ieder jaar meer – een loonsverhoging, een nieuwe lease auto –, komt zij niet in opstand. Juvenalis schreef al "*panem et circenses*" ofwel "brood en spelen". Daarnaast is de meerderheid gebruikt om winsten te genereren voor de minderheid. Let wel, deze twee motieven versterken elkaar. Des te meer goederen de meerderheid wil, des te harder zij gaat werken, des te meer zij verdient, des te meer zij kan (en gaat) lenen, des te meer zij koopt, des te hoger winsten, des te meer er vervolgens geïnvesteerd kan worden in het ontginnen van

nieuwe gronden, in het ontwikkelen van nieuwe producten en het maken van meer reclame zodat de kudde nog meer wil kopen, nog harder gaat werken en de winsten van de minderheid nog verder stijgen. Waardoor het gebruik van natuurlijke hulpbronnen alsmaar stijgt. Uiteraard moeten wij ons allemaal afvragen in welke mate opzet en in welke mate het onwetend streven naar winstmaximalisatie de oorzaak is. We zullen ons hoe dan ook bewust dienen te worden van de kaders en de gevolgen van ons handelen.

LIV

Financiële instellingen met een monopoliepositie creëren nu ons geld. Hierdoor hebben zij veel macht. Dat is duidelijk. Zij kunnen door getallen in een computer in te voeren geld scheppen en bepalen bovendien wie nieuw geld krijgt. Ondanks het misbruik en de ontsporing van het geldsysteem strijden onze politici nauwelijks om de geldcreatie terug in handen te krijgen, maar luisteren zij naar financiële markten. "*There is no alternative*" noemen zij dit. In plaats van zelf logisch te denken, waggelen zij achter de mening van commerciële kredietbeoordelaren en de wensen van bankiers en investeerders aan. Onder het mom van "het is noodzakelijk vanwege de crisis" wordt er bezuinigd, wordt de pensioenleeftijd verhoogd en worden banken gered en genationaliseerd. Wij overwegen niet eens de mogelijkheid om het prerogatief van banken af te pakken en geldschepping onder publiek bestuur te brengen zodat de opbrengsten van geldschepping ten goede komen aan iedereen en de schulden crisis kan worden beëindigd. Sterker nog, een steeds groter gedeelte van de belastingopbrengsten van landen stroomt in de vorm van rentebetalingen rechtstreeks terug naar financiële markten. De afhankelijkheid wordt steeds groter. En hierdoor wordt iedereen binnen de democratie gedwongen financiële waarden boven mens- en natuurwaarden te plaatsen; kasstromen centraal te stellen. Deugden zijn in slaap gesoesd door geld. Economische groei en financieel rendement zijn boven wijsheid, rechtvaardigheid en vrijheid geplaatst.

LV

Geld en eigendom staan altijd met elkaar in relatie, zijn voor elkaar uitwisselbaar en versterken elkaar. De hedendaagse economische dynastieën baseren hun macht op geld en eigendom. Deze beide contemporaine ideeën zijn in hun huidige vorm primitieve gedachten en zullen de komende decennia ingrijpend veranderen. Het is in feite heel eenvoudig: alle bezittingen van mensen zijn tijdelijk. Het leven draait uiteindelijk niet om bezit, maar om het gebruik van een product, of dit nu een landgoed, een helikopter, een huis, een auto, een CD of de inhoud van een boek is maakt niet uit. In een wereld met beperkte hulpbronnen zijn bepaalde vormen van materieel privé eigendom onverdedigbaar en pure verspilling. Rechtvaardigheid op een planeet met beperkte gronden en beperkte natuurlijke hulpbronnen houdt in dat schepsels geen grootgrondbezitters kunnen zijn en niet twintig auto's in privé bezit kunnen hebben. Dit gaat ten koste van

medeschepsels en leidt onherroepelijk tot conflicten. Wij dienen ons telkens weer af te vragen wat de werkelijke behoefte is en wat de mogelijkheden zijn rekening houdend met mens- en natuurwaarden. Is de behoefte het hebben van een auto of transport? Is de behoefte het hebben van een huis of wonen? Is de behoefte meer geld of het hebben van een werkend ruilmiddel?

LVI

Waarom is eigendom zo belangrijk binnen het huidige geldsysteem? Omdat banken doorgaans onderpand prefereren boven toekomstige kasstromen. Particulieren en bedrijven zonder onderpand zijn doorgaans niet kredietwaardig. Wereldwijd hebben anno 2013 miljarden mensen nauwelijks eigendom waardoor zij niet in aanmerking komen om geld te lenen; zij mogen slechts toekijken. In het beste geval lenen zij bij lokale 'geldboeren' en betalen zij woekerrentes. De bezittende minderheid kan daarentegen wel gemakkelijk geld lenen bij banken. En omdat zij activa bezitten is het risico lager en lenen zij tegen een lage rente. Let wel, rijken lenen om andere redenen dan armen. Zij lenen niet omdat zij geen geld bezitten, maar proberen een zo groot mogelijke hefboom te krijgen, ofwel de verhouding vreemd vermogen ten opzichte van eigen vermogen zo groot mogelijk te maken. Met dit geleende geld kopen zij bedrijven op (dit is wat *private equity* partijen doen) of financieren zij activiteiten. Zij huren arbeid in en kopen technieken, zetten een organisatie op en gebruiken de infrastructuur om een product – of dienst – te maken. Dit product verkopen zij voor een kostprijs plus een rendement. Als het goed is leveren de gefinancierde activiteiten rendement op, wat de positie van de bezitters versterkt. Zij kunnen nieuwe leningen afsluiten om nieuwe activiteiten mee te financieren of nog meer bedrijven opkopen. Deze logica heerst nu al decennia – zo niet eeuwen – waardoor geld en eigendom zich hebben geconcentreerd. En geldconcentratie betekent machtsconcentratie. Machtsconcentratie leidt altijd tot overheersing. Overheersing tot ongelijkheid. Ongelijkheid tot onvrijheid.

LVII

John Locke (1632-1704) wordt gezien als een van de belangrijkste grondleggers van het liberalisme en met name zijn ideeën over arbeid en eigendom waren baanbrekend. Tot dan toe werd arbeid gezien als een onbelangrijke activiteit; Locke zag het juist als de bron van opbrengsten en waardevermeerdering. Hij stelde dat indien de mens zichzelf in eigendom heeft, zijn arbeid ook voor de volle honderd procent aan hem zelf toebehoort. Volgens Locke had iedereen recht op een stuk van de natuur en moest ieder mens genoeg overlaten van vergelijkbare kwaliteit voor anderen. Hij stelde dat je zoveel eigendom mag hebben als je kunt gebruiken en zelf kunt bewerken. Dat klinkt logisch. Deze 'natuurlijke' grens, de eigen arbeid, is de afgelopen eeuwen echter ernstig verstoord door de opkomst van geld en het gebruik van fossiele brandstoffen bij de productie. Het is minstens net zo logisch dat wanneer ik met geld uw arbeid en fossiele brandstoffen koop, ik Locke's 'natuurlijke' grens kan overschrijden en dat dit op

termijn zal leiden tot uitbuiting en uitputting. Locke's uitgangspunten zijn nobel, maar niet toepasbaar in een wereld zonder vrije gronden waar geld heerst. Het natuurrecht van het individu om zich bronnen te verschaffen die zijn overleving waarborgen is simpelweg onuitvoerbaar. Het is een illusie; onze wereld is vol.

LVIII

Hoe komt het eigenlijk dat de niet-bezitters de bezitters vergoeden? Waarom betaalt de niet bezittende meerderheid de bezittende minderheid? John Stuart Mill, een andere grondlegger van het liberalisme, merkte 165 jaar geleden op dat landeigenaren slapend rijk worden zonder te werken, risico's te nemen of te bezuinigen. Volgens Mill klopte dit niet – en ik denk dat hij gelijk heeft –: de toename van de waarde van land, welke voortkomt uit de inspanningen van de gehele gemeenschap zou moeten toekomen aan de gemeenschap en niet aan het individu die toevallig het eigendomsrecht heeft. Helaas hebben wij de afgelopen twee eeuwen geen veranderingen doorgevoerd in de definitie van eigendom. Daardoor zijn de eigendomsverhoudingen steeds schever geworden. Het is steeds verder uit de hand gelopen. En zonder herdefiniëring van eigendom zal een onrechtvaardige beloning van inspanningen altijd blijven bestaan. De ongelijkheid zal alsmaar verder toenemen. Nog steeds zijn immers de meeste mensen geen eigenaar van hun eigen arbeid, maar verhuren zij hun arbeid om het eigendom van een ander in waarde te laten stijgen. Nog steeds wordt er geprofiteerd van het verhandelen van arbeid. Ook dit is een vorm van huurslavernij. Er is nog altijd sprake van uitbuiting door de ander. Dit zal blijven bestaan totdat eigenaarschap van de eigen arbeid gerealiseerd is, een maximum eigendom bestaat en het recht (eigendom) om geld te scheppen is gedemocratiseerd. De werknemers aandeelhouder maken van de eigen organisatie is de simpelste manier om ervoor te zorgen dat kapitaal niet de eigenaar van arbeid is, maar de arbeiders dit zelf zijn.

LIX

Terug naar het geldsysteem. Waarom doen Centrale Banken niets? Zij mogen niet. Hun primaire taak is het waarborgen van de stabiliteit van het bestaande financiële systeem. Het is simpelweg niet hun taak de financiële sector dienstbaar te maken aan een samenleving gebaseerd op duurzame ontwikkeling en een circulaire economie. In het verleden hebben Centrale Banken zelfs diverse experimenten met alternatieve geldsystemen illegaal verklaard. Zij zijn dus niet op zoek naar een beter geldsysteem, terwijl dit wel nodig is. Mervyn King, de voormalig gouverneur van de Bank of England, heeft nota bene zelf gezegd:

"Of all the many ways of organising banking, the worst is the one we have today."^{xxxiii}

Tevens heeft hij gesteld:

"Another avenue of reform is some form of functional separation. The Volcker Rule is one example. Another, more fundamental, example would be to divorce the payment system from risky lending activity – that is to prevent fractional reserve banking."^{xxxiv}

Toch verandert er niets. Centrale Banken beschermen onbewust of bewust de belangen van de minderheid ten koste van de meerderheid. Zij staan verandering in de weg. Wij dienen dus zelf in te grijpen via het politiek proces. Dit is de enige manier om bankschulden- en rentevrij geld in omloop te brengen. Met dit geld kunnen wij onze schulden aflossen en kan productieve duurzame economische activiteit worden gestimuleerd. Wij dienen de tijd dat landen, bedrijven en particulieren lenen om aan hun rentelasten te voldoen te beëindigen. Pas indien deze vicieuze cirkel is doorbroken kan de transitie naar een samenleving gebaseerd op duurzame ontwikkeling en een circulaire economie werkelijk op gang komen. Wij kunnen de behoefte aan geld en de behoefte aan krediet splitsen en kunnen schuldencrises voor altijd uitbannen.

LX

Het is zaak de beslissing hoeveel nieuw geld en de beslissing over de allocatie van het nieuwe geld zo spoedig mogelijk van elkaar te scheiden^{xxxv}. Niet commerciële banken die kredieten willen afsluiten omdat dit meer winst oplevert of politici die stemmen willen om herkozen te worden, maar een onafhankelijk orgaan – een monetaire comité – dient op basis van objectieve criteria en macro economische data jaarlijks te bepalen hoeveel nieuw geld er nodig is om de economie soepel te laten lopen. Op deze manier kunnen wij ervoor zorgen dat de mensen die de hoeveelheid nieuw geld bepalen, niet zelf profiteren van de creatie van dit nieuwe geld. Dit monetaire comité dient onafhankelijk van de politiek te opereren, maar wel verantwoording af te leggen aan het parlement en de samenleving, en uiteraard transparant te zijn. De jaarlijkse groei of daling van de geldhoeveelheid komt idealiter overeen met de groei of daling van de productie – de reële economie –. Indien er deflatie is, dient er meer geld in omloop te worden gebracht; indien inflatie optreedt, dient er geen nieuw geld te worden gecreëerd. Een inflatie van 0%-0,5% is denk ik mogelijk. Het monetair comité heeft namelijk slechts de taak de economie te ondersteunen en is niet uit op zelfverrijking. Zij kan op basis van een macro economische data met een holistische blik besluiten nemen en bovendien maandelijks bijsturen. Zij hanteert een direct instrument in plaats van de indirecte instrumenten – zoals de rentestand en kapitaalratio's – die de Centrale Banken nu hanteren. Hierdoor is inflatie veel gemakkelijker te besturen.

LXI

Indien het monetair comité bepaald heeft hoeveel nieuw geld er nodig is, wordt dit geld

vervolgens bankschulden- en rentevrij gecreëerd door de Centrale Bank. Simpelweg door het saldo van de rekening van de overheid te verhogen. Dit nieuwe geld wordt in feite toegevoegd aan de belastingontvangsten en hoeft niet terugbetaald te worden – en daarom kunnen wij het mogelijk zelfs schuldenvrij noemen, dus niet enkel bankschuldenvrij –. De overheid kan dit geld vervolgens besteden aan democratisch bepaalde doelen; zij kan in de reële economie investeren, de belastingen verlagen, de staatsschuld aflossen of directe betalingen doen aan alle burgers. Dit laatste is zeer democratisch. Slechts een weg is mogelijk nog democratischer: regio's en groepen mensen zelf het recht geven geld- en waardesystemen op te zetten. Ofwel, mensen hun eigen geld laten creëren. Op deze manier wordt het monopolie van één valuta doorbroken en kan een monetair ecosysteem ontstaan. Hierover zo meer.

LXII

Het is aan te bevelen dat nationale en lokale overheden het bankschulden- en rentevrije geld de komende decennia voornamelijk direct investeren in de transitie naar een samenleving gebaseerd op duurzame ontwikkeling en een circulaire economie. Grote lange termijn investeringen in het algemeen belang zijn immers nodig om zo'n samenleving te realiseren. Enkel democratische instanties zijn mijn inziens hiertoe in staat. Vernieuwbare energie, *cradle-to-cradle* producten, kringloopprocessen en duurzame businessmodellen dienen de komende decennia te groeien ten koste van de vervuilende producten, lineaire processen en businessmodellen die enkel gebaseerd zijn op winstmaximalisatie. Het is zinvol dit geld regionaal in circulatie te brengen, omdat op dit niveau kringlopen eenvoudiger gesloten kunnen worden. Wij, mensen, zullen het bankschuldenvrij geld uiteindelijk ontvangen. Met dit bankschuldenvrije geld kunnen wij bijvoorbeeld onze kredieten die door banken uit het niets zijn gecreëerd aflossen. Het is erg aantrekkelijk eerst de private schulden af te lossen en daarna pas de staatsschulden. De rentepercentages op private schulden zijn namelijk veel hoger. Een basisprincipe van schuldmanagement is eerst de dure schulden aflossen. Laten we dit doen.

LXIII

En banken? Banken blijven gewoon bestaan, maar worden tussenpersonen. Zij gaan opereren zoals de meeste mensen denken dat ze nu al opereren. Hun toekomstige taak is het accepteren van deposito's, het faciliteren van elektronische betalingen, het voorzien in cash en het verstrekken van leningen. Zij creëren geen geld meer, maar mogen slechts geld uitlenen dat mensen op een investeringsrekening stallen of hun eigen vermogen. Dit heet *Full Reserve Banking*. Eventueel kan dit worden aangevuld met leningen van de Centrale Bank (indien democratisch besloten is dat dit mag). Rekeninghouders krijgen in een dergelijk systeem twee rekeningen: een transactie rekening (geld blijft eigendom van de rekeninghouder) en een investeringsrekening (geld wordt uitgeleend, risicovol). Over het geld dat staat op de

transactierekening ontvangt de rekeninghouder geen rente; deze rekening blijft bestaan indien de bank omvalt. Over het geld dat staat op de investeringsrekening, wordt wel rendement betaald. Het risico bestaat namelijk dat het fout gaat. Rendement zonder risico is onmogelijk. Aan u, de rekeninghouder – en niet de bank zoals nu – is de keuze. Voor de duidelijkheid: alleen het geld wat op de investeringsrekening staat mag de bank uitlenen aan een derde partij. En de rekeninghouder kan alleen rendement krijgen als hij zijn geld voor een langere periode afstaat. Door het betalingssysteem compleet te scheiden van het kredietsysteem worden de risico's gereduceerd en gelegd bij degenen die risico willen nemen. Dit kan vrij eenvoudig worden ingesteld. In systeem van *Full Reserve Banking* zal iedereen spoedig weten dat rendement (rente) risico betekent.

LXIV

Een stabielers geldsysteem – geen enkel systeem is perfect – is mogelijk en essentieel voor de transitie naar een samenleving gebaseerd op duurzame ontwikkeling en een circulaire economie. Een *working paper* van het IMF bevestigt dat het systeemrisico van *Full Reserve Banking* beduidend lager is dan het huidige systeem gebaseerd op schuldgeld^{xxxvi}. *Bank runs* zullen zelfs helemaal niet meer mogelijk zijn. We zullen daarnaast een veel betere controle hebben over een belangrijke bron van conjunctuurschommelingen, te weten plotselinge verhogingen en inkrimpingen van bankkrediet. Bovendien wordt verwacht dat zowel de private als de publieke schulden zullen dalen. Het recht om geld te scheppen dient dus zo spoedig mogelijk weggenomen te worden bij banken en geplaatst te worden onder publiek bestuur. Dit is een onvermijdelijke stap. Democratische geldcreatie vergroot de economische vrijheid van de meerderheid en zal bijdragen aan menselijke ontwikkeling. Samenvattend, door de behoefte aan geld en de behoefte aan krediet los te koppelen zal het geldsysteem stabielers, duurzamer en eerlijker worden. In de nabije toekomst is geldcreatie een publieke taak en kredietverstrekking een private taak.

LXV

“Mensen vertrouwen banken en overheden niet, maar een andere centrale autoriteit evenmin,” hoor ik u denken. Dat klopt en daarom dienen wij zoals gezegd parallel aan het nationaliseren van de geldschepping alternatieve (cyclische) waardesystemen te ontwikkelen en te implementeren zodat een monetair ecosysteem ontstaat. Wij mogen geld opnieuw inrichten. Wij mogen onze sociale relaties opnieuw vormgeven. Het is toegestaan nieuwe afspraken te maken. Wij zijn vrij om verschillende munten voor verschillende sociale relaties te implementeren. Dit kan. En dankzij kennis, internet en IT zijn er zelfs steeds betere waardesystemen mogelijk. *Peer-to-peer lending*, *crowdfunding*, energiemunten, voetafdrukken, *bitcoins*, *ripples*, *time banks*, LETS-systemen, C3-systemen, gemeenschapsgeld, regiogeld, barbersystemen en nog vele andere waardesystemen zijn de geldlogica al aan het veranderen. Sommigen doorbreken de monocultuur van de huidige

munten, anderen werken nog met de nationale munt. Naar schatting zijn er mondiaal al 5.000 tot 10.000 complementaire geldsystemen. Nagenoeg allemaal rentevrij. Daarnaast mogen wij niet vergeten dat er dagelijks miljarden transacties plaats vinden die heel goed draaien zonder geld. Voorbeelden zijn gezinshuishoudingen, vriendendiensten en buurthulp.

LXVI

De hierboven genoemde munten zijn pas het begin. Steeds betere cyclische betaalsystemen – geldelijk, maar ook geldloos – waar de deelnemers zelf bepalen wat het betaalmiddel is en waarin schulden en tegoeden tegen elkaar weggestreept worden gaan ontstaan. Regelmatig zal dit middel worden gekoppeld aan een reële waarde zoals duurzame energie of de ecologische voetafdruk. Het implementeren van munten die gebaseerd zijn op zaken die het meest schaars zijn, zal de transitie naar een samenleving gebaseerd op duurzame ontwikkeling en een circulaire economie namelijk versnellen. In een cyclisch systeem stroomt het betaalmiddel rond en kan het risico op wanbetaling verzekerd worden tegen een percentage van elke transactie. Efficiënte systemen gebaseerd op schaarse goederen zullen naar alle waarschijnlijkheid veel gebruikt worden en overleven. Inefficiënte systemen – zoals het huidige systeem op dit moment – zullen het onderspit delven. Een monetair ecosysteem dwingt private banken enerzijds bij hun maatschappelijke taak te blijven en faciliteert anderzijds innovatie.

LXVI

Zolang creativiteit en vertrouwen bestaan, kunnen mensen niet zonder geld zitten. Telkens weer zullen mensen sociale relaties op nieuwe manieren uitdrukken en nieuwe ruilmiddelen introduceren. Politici kunnen de komende jaren helpen door de ontwikkeling van alternatieven te stimuleren en ruimte te scheppen. Centrale banken kunnen hun kennis en ervaring inzetten om mensen te helpen. Het creëren van diversiteit is essentieel, omdat een breder scala aan vormen van geld, bankieren en financiers het financieel-economisch systeem stabiel en robuuster maakt. Terecht stelt Bernard Lietaer in *Geld en Duurzaamheid*^{xxxvii} dat een goed systeem zowel efficiency als veerkracht kent. Complementaire waardesystemen kunnen bijdragen aan samenwerking, stabilisatie van de economie en het gelijk verdelen van koopkracht over de wereld. Zij kosten geen geld; zij zijn bedoeld om onbenutte middelen te koppelen aan onbevredigde behoeften. Zij kunnen zelfs worden ingezet voor zaken die nu belastinggeld kosten zoals zorg.

LXVII

Conclusie, wat moet er veranderen. Ten eerste dient geldcreatie onder publiek bestuur geplaatst te worden. Ten tweede dienen mensen de vrijheid te krijgen alternatieve waardesystemen te implementeren om de stabiliteit en veerkracht van het financieel-economisch systeem te vergroten. Dit is economische vrijheid.

Het veranderen van de geldcreatie kan alleen via het politiek proces. Democratisch kan worden besloten geldcreatie onder publiek bestuur te plaatsen, *Full Reserve Banking* te implementeren en alternatieven te legaliseren. Ik denk dat sociaaldemocraten, socialisten, liberalen en christendemocraten allemaal inzien dat private geldcreatie ingaat tegen democratische principes. Enkel neoliberalen zullen het geld willen laten heersen, maar dan nog staat de vraag waarom verschillende geldsystemen niet met elkaar mogen concurreren overeind. Waarom geen concurrentie tussen verschillende geldsystemen toestaan zodat de beste overleven? In feite houden overheden nu het monopolie van één valuta in stand. Ofwel, laten we diverse geldsystemen ontwerpen en opzetten. De meeste betrouwbare zullen overleven. Er is geen enkele reden om het huidige instabiele geldsysteem ongewijzigd te laten.

LXVII

De huidige economische wetenschap is niet in staat geweest de economische crisis te voorspellen en blijkt de crisis ook niet op te kunnen lossen. Daarom is het de hoogste tijd andere ideeën in het debat over de economische crisis toe te laten. Meerdere waarden en waarheden bestaan naast elkaar. Ik ben ervan overtuigd dat een breder scala aan analyses en experimenten ons geldbeeld zal verbeteren en ons dichterbij een samenleving gebaseerd op duurzame ontwikkeling en een circulaire economie zal brengen. Ik hoop dat u na het lezen van dit essay beseft dat ook u de kunst van geldscheppen kunt beheersen.

Aanraders

De afgelopen paar jaar is er steeds meer (gratis) informatie over het geldsysteem verschenen. Voor degenen die meer over dit onderwerp willen weten, raad ik het volgende aan.

Boeken en papers

New Economic Foundation, *Where does money come from?*, Londen 2011

David Graeber, *Schuld: de eerste 5.000 jaar*, New York 2012

[IMF Working Paper, The Chicago Plan Revisited, 2012](#)

[Positive Money, Full-Reserve Banking, Londen 2012](#)

Bernard Lietaer, *Geld en duurzaamheid*, 2012 ([executive summary](#))

Jackson and Dyson, *Modernising Money*, Londen 2013 ([overview](#))

[Charlotte van Dixhoorn, The Nature of Money, Utrecht 2013](#)

[S&P, Repeat After Me: Banks Cannot And Do Not "Lend Out" Reserves, New York 2013](#)

Documentaires

[97% Owned](#)

[The Ascent of Money](#)

[Money & Life](#)

Websites

[Positive Money](#)

[Ons Geld](#)

[Soevereign Money](#)

- i Bruggen slaan, Regeerakkoord VVD – PvdA, 29 oktober 2012, <http://www.nu.nl/files/regeerakkoord.pdf> (gekeken oktober 2012)
- ii Lezing Arnold Heertje bij Duurzaamheidsoverleg Politieke Partijen, 1 februari 2012, <http://vimeo.com/36404501> (rond minuut 36 min)
- iii <http://www.weforum.org/news/david-cameron-speech-davos-confident-future-europe>
<http://www.youtube.com/watch?v=XcGh1Dex4Yo> (vanaf minuut 22)
- iv <http://www.bankofengland.co.uk/publications/Documents/speeches/2012/speech613.pdf>
- v <http://www.bankofengland.co.uk/publications/Documents/quarterlybulletin/qb0703.pdf>
- vi <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2012/wp12202.pdf>
- vii <http://2j0z611prdme3eogq61h5p3gr08.wpengine.netdna-cdn.com/wp-content/uploads/2013/08/SP-Banks-Cannot-And-Do-Not-Lend-Out-Reserves-aug-2013.pdf> (p7)
- viii Zie ook. Charlotte van Dixhoorn, *the Nature of Money*, 2013 (p125)
- ix <http://www.ecb.int/press/key/date/2011/html/sp111208.en.html>
- x Zie ook. Charlotte van Dixhoorn, *the Nature of Money*, 2013 (p118)
- xi <http://www.forbes.com/wealth/billionaires> (gekeken 14 juli 2011)
- xii $19.500.000.000 / (24 * 365) = 2.226.027,40$
- xiii $\$74,000,000,000 / (71 \text{ jaar} \times 365 \text{ dagen} \times 24 \text{ uur}) = \$118.978,71$
- xiv http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2010_EN_Complete_reprint.pdf (p96)
- xv Zie onder andere: <http://www.positivemoney.org.uk/2012/11/change-money-change-the-world/> (gekeken 21 november 2012)
- xvi http://www.mckinsey.com/mgi/reports/freepass_pdfs/debt_and_deleveraging/debt_and_deleveraging_full_report.pdf
- xvii <http://www.clubofrome.org/cms/wp-content/uploads/2012/05/Money-and-Sustainability-the-missing-link-Executive-Summary.pdf> (p12)
- xviii Klaas van Egmond en Bert de Vries, Fundamentele fouten in financiële bestel, FD 12 mei 2012, <http://www.klaasvanegmond.nl/cms/wp-content/images/Essay-FD-12-mei-2012-.pdf>
- xix <http://www.bis.org/publ/arpdf/ar2013e6.pdf>
- xx Tim Jackson, *Prosperity without Growth*, 2010
- xxi John Maynard Keynes, *The 'ex ante' theory of the rate of interest*, 1937
- xxii "Sustainable development is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs."
- xxiii David Graeber, *Schuld. De eerste 5000 jaar*, 2012 (hf2)
- xxiv David Graeber, *Schuld. De eerste 5000 jaar*, 2012 (in diverse hoofdstukken komt de relatie tussen de staat en de markt terug)
- xxv Zie onder andere: Richard Wilkinson en Kate Pickett, *The Spirit Level: Why More Equal Societies Almost Always Do Better*, 2009/ Michel Marmot, *The status Syndrome*, 2005/ *Closing the Gap in a Generation*, WHO, 2008/ Oliver James, *Affluenza*, 2007/ Tony Judt, *Het land is moe*, 2010
- xxvi Tony Judt, *Het land is moe*, 2010
- xxvii Karl Marx, *Het Kapitaal*, 1975, De Haan Bussum p57 + p93
- xxviii Uijt Antoon Vandevelde, *De kredietcrisis als morele crisis*, 2008
- xxix Karl Marx, *Het Kapitaal*, 1975, De Haan Bussum p91 + p93 + p98
- xxx Karl Marx, *Het Kapitaal*, 1975, De Haan Bussum p105
- xxxi Aristoteles, *De Republica, De Politica?* (Achterhuis 155 -159) Marx 95-96
- xxxii Bernard Lietaer, *Geld en duurzaamheid*, 2012, p75
- xxxiii <http://www.bankofengland.co.uk/publications/Documents/speeches/2010/speech455.pdf>
- xxxiv <http://www.bankofengland.co.uk/publications/Documents/speeches/2010/speech455.pdf>
- xxxv Veel van deze ideeën heb ik te danken aan Positive Money UK. Onder ander uit dit document: <http://www.positivemoney.org/wp-content/uploads/2012/02/Full-Reserve-Banking-in-Plain-English1.pdf>
- xxxvi <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2012/wp12202.pdf>
- xxxvii Bernard Lietaer, *Geld en duurzaamheid*, 2012,